

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-404-7-5>

**DYSTOPIAN GENRE IN THE CONTEXT
OF MODERN LITERARY STUDIES**

**ЖАНР АНТИУТОПІЇ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ
ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Demenko P. V.

*Postgraduate student at the Department
of Foreign Literature
Odesa I. I. Mechnikov
National University
Odesa, Ukraine*

Деменко П. В.

*аспірант кафедри
зарубіжної літератури
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова
м. Одеса, Україна*

Антиутопія як жанр з'являється на початку ХХ століття, але до цього часу тривають дискусії щодо визначення його природи, специфіки та функцій. Така ситуація зумовлена декількома обставинами: розмаїттям думок щодо походження, історії та перспектив жанру. По– перше, жанр антиутопії – це глибокий, багаторівневий прояв культурних, соціальних та політичних, літературних відносин у світі, який, з одного боку, насичений міфологічними й культурними архетипами, які втілюються в певному художньому тексті. По-друге, антиутопія має прогностично-футуристичний характер, адже передбачає і моделює майбутнє, правда, з врахуванням авторсько-мистецької уяви та подій сучасності. Врахування цих досить багатопланових та різнобічних характеристик та рівнів тексту, на наш погляд, спричиняють таку різновекторність та рзноплановість у характеристиці антиутопії як жанру.

Антиутопія давно вже стала предметом теоретичного осмислення, її вивченню присвячені праці зарубіжних і вітчизняних авторів, представників різних наук, шкіл й напрямків, однак єдності в цьому питанні не спостерігаємо. Відсутні дослідження, які змогли б у повному обсязі дати характеристику нових векторів сучасної антиутопії, тому метою статті є аналіз інтерпретації жанру в сучасному літературознавстві. Як у вітчизняному, так і в англійському літературознавстві дискусії стосуються перш за все визначення природи антиутопії як жанру.

Англійський дослідник М. Кваплен жанр антиутопії визначає як літературний твір, що існує в різноманітних формах, будуючи негативну картину соціальної системи, яку автор спостерігає в тенденціях, наявних у розвитку певного реального суспільства [5, с. 103].

До II половини XX століття переважала була соціальна антиутопія, але після Другої світової війни, за підрахунками Л. Саржента, в англо-американській літературі з'явилося 39 романів, створених у жанрі утопії, і 199 жанрових різновидів антиутопії [6, с. 58]. Як бачимо, ситуація суттєво змінюється, антиутопія набуває популярності та поширення, тому дослідниками визначається їхня гротескно-сатирична, філософсько-психологічна та інтелектуально-іронічна спрямованість.

Якщо у першій половині XX століття антиутопічні твори в гостро сатиричній манері висміювали певні політичні устрої, то розвиток науково–технічного прогресу, машинізація і комп'ютеризація, цифровізація, урбанізація, вплив на довкілля, війни і терор породжують створення нових моделей антиутопій: екологічної, технологічної, політичної.

Встановлення особливостей жанру антиутопії неможливе без аналізу праць англomовних літературознавців, як-от: „Дистопія: теорія і путівник” та „Дистопійний поштовх в сучасній літературі” М. Букера. Антиутопійний жанр, на його думку, це жанр, який повністю протилежний утопічному, це застереження проти потенційного заперечення наслідків справжнього утопізму. Одночасно М. Букер зазначає що, антиутопійна література в цілому, звичайно, вдається до критики чинних соціальних умов чи політичних систем, на які спирається утопійне суспільство, що є об'єктом жанру антиутопії та утопії [4, с. 81].

Виявлення жанрової специфіки антиутопії неможливе без аналізу жанру утопії. Питання про взаємозв'язок утопії й антиутопії, їх кореляцію, взаємозв'язок і відмінність, належність до одного чи різних жанрів є предметом гострої дискусії протягом останніх 50 років. Важливу роль тут відіграють дослідження, присвячені утопіям ранніх періодів, зокрема треба зазначити дослідження британського науковця Р. Спеллума, «Література й утопічні погляди в Англії XVII століття», де автор прослідковує історію жанру утопії, починаючи з XVI століття, від зачинателя утопії Т.Мора та його однойменного твору до сучасних впливових утопій XIX–XX століття. Утопію як літературний жанр автор визначає як щось середнє між діалектичним обмірковуванням історії утопічної думки та квінтесенцією історії сучасності [3, с. 115]. У даній праці автор апелює до праць не лише літературного характеру, але й активно залучає до аналізу погляди філософів Ж. Дельоза, В. Бенжаміна, К. Мангейма. Ю. Хабермаса, без яких, на його думку, не можливо в повному обсязі дати аналіз літературної утопії.

Аналізуючи антиутопію, деякі дослідники розглядають її як антитезу утопії. Так, американський літературознавець К. Кеністон у статті «Захід Європи» зазначає: «Протистояння між утопіями та антиутопіями досить

різке. В нашому баченні майбутнього образи надії поступилися місцем картинам відчаю, утопії, що були маяками, перейшли в застереження» [2, с. 38].

У літературознавстві існує думка, що антиутопія як жанр базується на антиутопізмі та антиутопічності. Такого погляду дотримується О. Євченко. Розділяючи ці поняття, дослідник зазначає, що автор у творі направляє суспільство в уявне майбутнє, репрезентує своє трагічно-нігілістичне уявлення про реальність, гротескно загострюючи її негативні риси. Жанр антиутопії, на думку дослідника, не зміг би з'явитися без поступового накопичення антиутопічності, одного із вагомих компонентів майбутніх антиутопій, який був наявний ще у творах митців Давньої Греції [1, с. 8].

Наприкінці ХХ століття з'явилися роботи, в яких утопія та антиутопія трактуються як єдиний жанр – метаутопія, де діалектично співпадають спільні та відмінні риси утопії й антиутопії. Під метажанром розуміється загальна художня структура для групи текстів, яка обумовлена єдиним предметом зображення. Розрізняють варіанти метаутопій. Найбільш повна і жанрово чиста група утопій/антиутопій бере свій початок ще від «Держави» Платона. Прикладом сучасної метаутопії є «Дикобраз» Дж. Барнса. Іншим різновидом метаутопії є ескапіська. Це утопії й антиутопії втечі, які зображують будь-який варіант втечі від великого світу в ізольований простір, де «втікачі» будують власний світ. Характер втечі – добровільний чи несильницький – не має принципового значення.

Отже, проаналізувавши праці та думки дослідників можемо констатувати, що утопія стала умовою появи антиутопії, яка в свою чергу трансформувалась в метаутопію. Дані зміни та трансформації історично та соціально обумовлені, мають різні функції та риси. Якщо головними функціями утопії є втішати й повчати, то антиутопії – попереджати й застерігати.

Серед рис сучасної антиутопії виокремлюємо наступні:

1. наближеність до реального світу, де хронотоп твору – це держава з тоталітарною системою управління;
2. наявність інших жанрових форм, зокрема щоденника, хроніки, біографії, тощо;
3. атмосфера страху та тема смерті, що веде до відмови від традицій та пам'яті минулого;
4. специфічний спосіб мислення, який визначається абсурдистським сприйняттям світу;
5. безликість героя, відсутність часто конкретного імені, деперсоніфікація та самотність у протистоянні суспільству;
6. прогностично-футуристичний характер твору, що забезпечує ситуацію вибору.

Зазначені риси утопії завдяки соціально-історичним причинам та умовам уможливають появу метаутопії в її жанрових різновидах, а саме: роман-пародія, роман-метафора, роман– енциклопедія, роман-детектив, практопію, екоутопію, анти-антиутопію, постантиутопію, антиутопію «темного майбутнього», есхатологічну антиутопію, постапокаліптичну антиутопію, бестіарну антиутопію, постантиутопію, кіберпанк. Подальші дослідження вбачаємо в більш детальному аналізі різновидів антиутопії.

Література:

1. Євченко О. В Драма-антиутопія. Генезис. Поетика : автореф. дис. на здобуття степеня канд. філол. наук : спец. 10.01.06 Київ, 2002. 20 с.
2. Сабат Г. У лабіринтах утопії та антиутопії. Дрогобич : Коло, 2002. 160 с.
3. Applebaum R. Literature and Utopian Politics in Seventeenth-Century England Cambridge, Cambridge University Press, 2002. 253 p.
4. Booker M. The Dystopian Impulse in Modern Literature. Dystopian Literature : A Theory and Research Guide New York, 1994. 181 p.
5. Kwapien M. The Antiutopia as Distinguished from its Cognate Literary Genres in Modern British Fiction. Zagadnienia Rodzajow Literarih. XIV. No 2 (20) 1972. P. 102–115.
6. Sargent L. Eutopias and Distopias in Science Fiction :1950–1975. America as Utopia. New York, 1981. P. 54–70.